

společnost

- skupina lidí mající společný cíl nebo zájem

jazyk

- to, čím jednotliví členové těchto skupin mluví
 - to, co používají ke komunikaci mezi sebou

sociologie

- popisuje a vysvětluje strukturu společnosti

lingvistika

- popisuje a vysvětluje strukturu jazyka

sociolingvistika

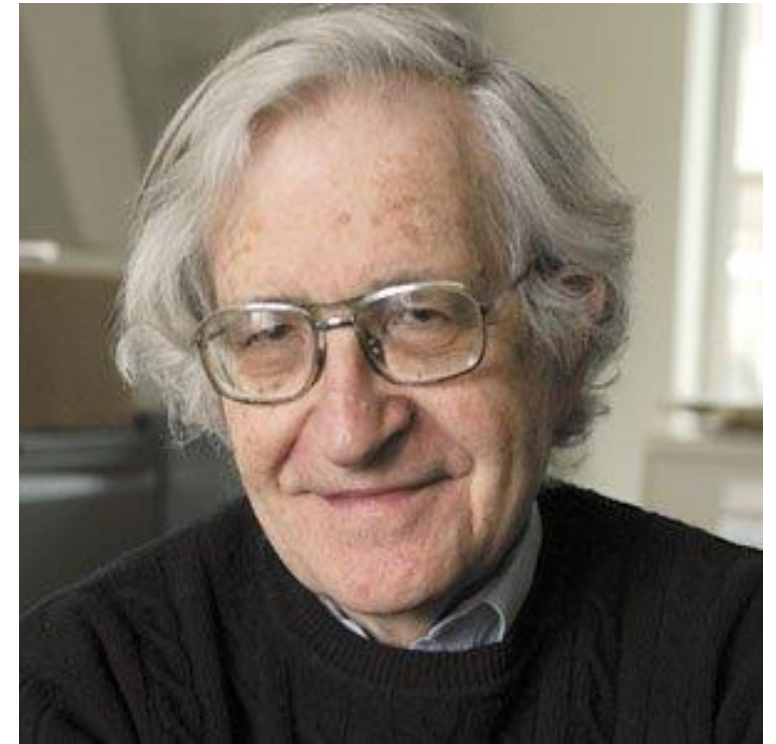
zabývá se vztahy mezi jazykem a společností
(jaké jsou a existují vůbec?)

Noam Chomsky (nar. 1928)

kompetence

= schopnost naučit se tvořit gramaticky správné jazykové výrazy a rozumět gramaticky správně tvořeným jazykovým výrazům

- vrozené, společné všem lidem
- předmět zkoumání lingvistiky

performance

= to, co mluvčí s jazykem dělá, konkrétní použití jazyka a porozumění jazyku

- variabilní, omezené např. kapacitou paměti, málo zajímavé

Ferdinand de Saussure (1857–1913)

langue

= abstraktní, vnitřně organizovaný,
uzavřený a stabilní systém jazykových
jednotek

- sociální systém sdílený lidmi
- předmět zkoumání lingvistiky

parole

= to, jak se tento systém projevuje

- konkrétní mluvní akt

Ale! (námitky a zároveň východiska sociolingvistiky)

- Jazyk není jen abstraktní systém pravidel; jazyk je jazykem především proto, že je konkrétně užíván
- Lidé nemluví pořád stejně, ale vybírají si (vědomě a nevědomě) různé jazykové prostředky podle potřeby a situace (*jazykověda* × *lingvistika*)
- Jazyk není uzavřený systém, ale naopak otevřený systém, který se neustále mění, rozšiřuje a zužuje a tyto změny jsou často podmíněny mimojazykově (*disketa, cédečko, fleška, cloud, ??*)
- Jazykové chování nelze pochopit bez znalosti společenství, do kterého mluvčí patří (*Jak se máš?*)

Sociolingvistické přístupy a metody (tj. způsoby, jak zkoumat vztahy mezi jazykem a společností)

1) Tradiční sociolingvistika / mikro-sociolingvistika / variační sociolingvistika

- cílem je lépe pochopit strukturu jazyka a jeho fungování v komunikaci
- dívá se na jazyk skrze společnost
- hlavní proud sociolingvistiky
- nejvýznamnější představitel: William Labov (nar. 1927)

- charakteristický je **korelační přístup**:
 - zkoumají se vzájemné vztahy (korelace) mezi jazykovými jednotkami a strukturami a sociálními strukturami (např. sociální třída, pohlaví, věk, etnicita atd.)
- využívají se kvantitativní (statistické) a experimentální metody
- snaha vysvětlit, jak variantnost jazyka závisí na společenských faktorech

PŘÍKLAD SOCIOLINGVISTICKÉ METODY 1: KORELAČNÍ PŘÍSTUP

Adaptace angl. *th* [θ] do češtiny

Smith: doloženy dvě nejčastější výslovnosti:

[smɪt]

[smɪs]

- Je výskyt a užití těchto variant náhodný?
- Preferují někteří mluvčí některé z těchto variant?
- Liší se způsob výslovnosti v Čechách a na Moravě? Podle věku? Podle vzdělání?

Výzkum 300 mluvčích

	[smis]	[smit]
Praha	• 40 %	• 34 %
Brno	• 39 %	• 41 %
věk	• preferována mladšími lidmi	• u starších lidí bez výrazné preference oproti [smis]
vzdělání	• preferována lidmi s vyšším vzděláním	• výrazně preferována u lidí s nižším vzděláním

Proč tomu tak je?

2) Sociologie jazyka / makro-sociolingvistika

- usiluje o lepší pochopení a popsání společenské struktury skrze studium jazyka (popis společnosti skrze jazyk)
- jakou úlohu má jazyka ve spol. životě
- jaký je vztah jazyka k jiným spol. výtvorům a procesům
- jaké jsou spol. efekty řečového chování a jak spol. kontext podmiňuje řečové chování
- podle některých patří spíš do sociologie, popř. sociolingvistika je pouze součást sociologie jazyka
- přední představitel Joshua Fishman (1926–2015)

Další zájmy (zajímavé pro lingvisty)

- co společnost dělá s jazykem, jaký má k němu vztah (postoje k jazyku)
tedy: jaké jsou postoje mluvčích k jazyku, jakou má jazyk symbolickou hodnotu
- jak je řeč distribuována ve společnosti (užijí jazyka ve společnosti)
tedy: jaké podoby jazyka nebo jaké jazyky se používají
v jakých komunikačních situacích (doma, ve škole, na úřadě atd.)
- a proč tomu tak je?

PŘÍKLAD SOCIOLINGVISTICKÉ METODY 2: METODA SPOJITÝCH MASEK

Postoje obyvatel Quebecu k angličtině a francouzštině

- angličtinu favorizují jak angličtí, tak francouzští mluvčí
- francouzština je hodnocena lépe, byla-li mluvčí žena
- preference anglické masky se objevuje až kolem 12. roku

2) Sociologie jazyka / makro-sociolingvistika (pokračování)

- další předměty výzkumu: otázky jazykového plánování, revitalizace (obnova) jazyků a ochrana jazyků
- používá se také korelační přístup, ale záběr je obecnější a větší: nezkoumá se použití jednotlivých jazykových prvků, ale celých jazykových útvarů (jazyků, nářečí, slangů atd.)

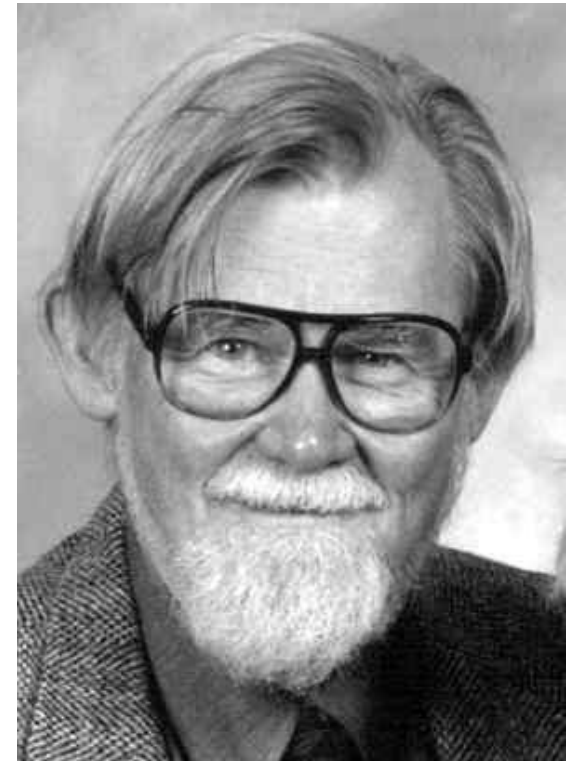
Mateřský jazyk v ČR pod sčítání obyvatelstva (v %)

rok	český	moravský	slovenský	polský	německý	romský
2011	88,76	0,60	1,48	0,32	0,14	0,05
2021	85,48	0,16	1,43	0,29	0,10	0,04

rok	ruský	ukrajinský	vietnamský	maďarský	anglický	nezjištěno
2011	0,3	0,46	0,3	0,09	0,07	4,45
2021	0,57	0,84	0,42	0,08	0,13	7,22

3) Etnografie komunikace

- studium komunikační kompetence
- pozorování a zjišťování toho, kdy se hovoří, kdy se mlčí, o jakém tématu se hovoří a s kým, resp. o čem se vůbec nehovoří, jaká podoba jazyka se v dané situaci používá atd.
- přední představitel Dell Hymes (1927–2009)

Komunikační kompetence

= schopnost vhodně užít jazyk pro danou situaci

zahrnuje mimo jiné:

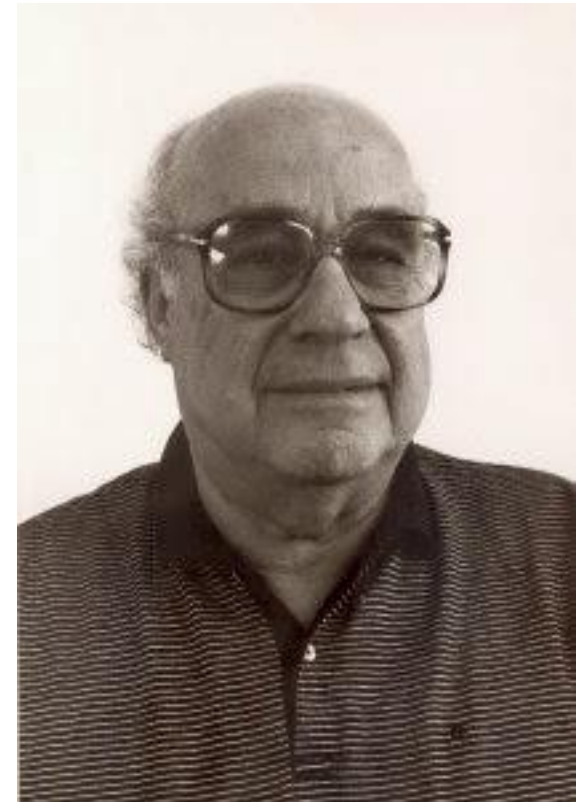
- znalost jazyka jako takového
- znalost kultury spojené s daným jazykem
- znalost zvyků spojenými s komunikací (např. neverbální komunikace)
- znalost toho, o čem se v daném společenství může mluvit a o čem se naopak nemluví (to, co je tabu)

Jinými slovy:

Soubor všech znalostí, které mluvčímu umožňují úspěšně komunikovat v určitém jazykovém společenství.

4) Interakční sociolingvistika / interpretativní sociolingvistika

- soustředí se především na výběr jazykových variant v konkrétních interakcích mezi mluvčími
- analyzují se interpretační procesy účastníků rozhovoru
= způsob, jakým mluvčí interpretují jazyková jednání svých komunikačních partnerů a jak svá jazyková jednání činí interpretovatelnými (např. způsob vyjadřování souhlasu při pracovních pohovorech nebo zkouškách)
- hlavní představitel John Gumperz (1922–2013)

Kvantitativní sociolingvistika	Kvalitativní sociolingvistika
<ul style="list-style-type: none">• variační sociolingvistika (+ sociologie jazyka)	<ul style="list-style-type: none">• interpretativní sociolingvistika (+ etnografie komunikace)
<ul style="list-style-type: none">• předmětem zkoumání je distribuce abstraktních jaz. prvků v korelaci k abstraktním soc. útvarům	<ul style="list-style-type: none">• předmětem zájmu je to, co mluvčí užíváním jazykových forem v interakci uskutečňuje
<ul style="list-style-type: none">• vysvětlení pomocí empirických teorií (podobně jako v přírodních vědách)	<ul style="list-style-type: none">• teleologická (funkční) vysvětlení

Kvantitativní sociolingvistika	Kvalitativní sociolingvistika
<ul style="list-style-type: none">• jaz. faktory jsou determinovány soc. faktory, jazyk je odrazem společnosti (jaz. jevy jsou závislé proměnné, soc. charakteristiky mluvčích jsou nezávislé proměnné)	<ul style="list-style-type: none">• jazykové jevy jsou součástí sociálních procesů, užívání jazyka je sociální jev
<ul style="list-style-type: none">• statický přístup (skrytý předpoklad, že kategorie jako věk, pohlaví, etnicita, třída jsou v komunikaci vždy relevantní)	<ul style="list-style-type: none">• dynamický přístup (teprve v komunikaci se ukazuje, které sociální identity jsou pro mluvčí relevantní, resp. aktuální)

Kvantitativní sociolingvistika	Kvalitativní sociolingvistika
<ul style="list-style-type: none">● koncentrace na vybrané jaz. jevy (často pouze jevy fonologické a morfologické)	<ul style="list-style-type: none">● celé variety a všechny jaz. jevy, které jsou v komunikaci relevantní pro samotné mluvčí
<ul style="list-style-type: none">● koncentrace na vybrané soc. jevy: demografické kategorie (např. třída) a kontext	<ul style="list-style-type: none">● všechny soc. jevy, na které se v komunikaci orientují sami mluvčí (sociální distance, moc, nerovnost, kontrola, solidarita, důvěrnost...)

Oblasti zájmu sociolingvistiky

- I. *variování jazyka / jazyková variace*
alternativní způsoby, jak říct „stejnou věc“
- II. *sociální, regionální a stylistická diferenciaci jazyka*
studium slangů, dále studium regionálních dialektů nebo tzv. městské mluvy, ale také studium různých jazykových stylů
- III. *bilingvismus a multilingvismus*
používání dvou a více jazyků konkrétními jedinci nebo celými společenstvími

IV. *diglosie*

tj. situace, kdy existují dvě podoby jednoho jazyka a výběr jejich použití závisí na faktorech, které se navzájem překrývají (např. spisovná čeština × obecná čeština)

V. *pidžinizace a kreolizace*

vytváření a užívání smíšených jazyků v kontaktních situacích, např. v kupeckých centrech, velkých přístavech atd.; obecně pak popis toho, co se děje s různými jazyky, které se dostanou do kontaktu

VI. *jazykové plánování, jazyková politika, jazykový management*

uvědomělé regulativní zásahy, především do jazyků spisovných

VII. *standardizace jazyka / teorie spisovného jazyka*

proces a podmínky vytváření standardní či spisovné podoby jazyka

VIII. *etnografie komunikace*

výzkum vlivů, kterými prostředí sdělování působí na podobu jazykových projevů

IX. *komunikace v institucích, elektronických médiích, tisku*

X. *formování a sdělování postojů k jazyku*

zkoumání postojů lidí ke svému jazyku a ostatním jazykům

XI. *vývojové změny v jazyce (historická sociolingvistika)*

zkoumání, do jaké míry jsou historické změny v jazyce ovlivněny vnějšně, tedy sociálně

XII. *ideologické aspekty jazyka*

využití a zneužití jazyka pro propagaci různých ideologií nebo myšlenek

XIII. *výzkum procesů zachování jazyků*

jejich zanikání a obnovování + teorie záchrany ohrožených jazyků, ev. teorie jazykového imperialismu; „ekologie jazyků“

XIV. *problémy mezinárodní komunikace a mezinárodních jazyků, užívání „umělých“ (konstruovaných) jazyků*

a další